

Qui ha fet ornitologia a l'arxipèlag?

Al primer terç del segle XX: Maurici Hernández Ponsetí i Francis Ch. R. Jourdain

Jesús R. Jurado* (amb l'especial col·laboració de Biel Perelló i Abilio Reig Ferrer)

Dos personatges més de la nostra història, dues fites més que deixaren amb els seus treballs, una empremta important en el coneixement de l'avifauna de les Illes: un apotecari i un capellà units per l'observació i l'estudi dels nostres aucells, que ens aporten escrits impagables no suficientment coneguts ni suficientment reconeguts. Els ornitòlegs d'avui, tan pendents dels treballs i observacions, dels avenços actuals i de les cites personals, hem deixat massa poc espai a l'herència rebuda que, poc o molt, ha fet possible el que som ara.

Maurici Hernández Ponsetí (1859 - 1932)

Aquest erudit menorquí nasqué a Maó l'any 1859. Va fer el batxillerat a l'institut de la mateixa ciutat, acabant-lo el 1875. Poc després es traslladà a Barcelona on cursà els estudis de Farmàcia a la seva universitat. Des de ben jove se sentí atret per les que acabaren sent les seves grans passions, la Meteorologia i les Ciències Naturals, descobrint tots els darrers avenços precisament durant la seva estança a la Ciutat Comtal. Tornat a Menorca, regentà l'apotecaria del carrer Raval, 36 -avui, c./ Prieto i Caulés-, i ja el 1886, al terrat instal·là la seva primera garita meteorològica, enviant les seves observacions l'any següent, al Real Observatorio de

Mauricio Hernández Ponsetí
(Col·lecció de l'Ateneu de Maó)

Madrid, d'on aviat rebé instruments més adients pel seu acurat treball. D'aquesta manera, Hernández Ponsetí prengué el relleu de les observacions meteorològiques a Menorca, succeint a un altre gran afeccionat, Joaquim Carreras, i seguint l'estela deixada pel també farmacèutic Joan Bals que feu observacions sistemàtiques entre 1792 i 1799 i el britànic George Cleghorn que observà la meteorologia de Menorca des de l'any 1744 a 1749, publicant-les el 1751.

(*) jrjurado@telefonica.net

Pel que fa a la meteorologia, la seva formació autodidacta l'empenyia i n'Hernández Ponsetí no es conformava amb procurar estar sempre al dia, i a les observacions directes, sinó que s'interessà per l'estudi i evolució d'aquesta disciplina en el passat, formant-se amb els treballs d'altres notables meteoròlegs. Així mateix començà a col·laborar amb els observatoris d'Hamburg i Copenhaguen i sobre tot des de l'any 1888, amb el Bureau Central Meteorologique de France que publicava puntualment les seves observacions, distingint el ministeri d'Instrucció Pública francès aquesta col·laboració amb la concessió, l'any 1892, de la seva medalla d'argent. A partir de 1896 l'observatori de Madrid li sol·licità un part meteorològic diari que des d'aleshores fou enviat des de l'estació de la Mola a la de Carabanchel. Aquests informes s'incrementaren fins a tres diaris a partir de 1920. També fou ben estreta la col·laboració entre Hernández Ponsetí i el notable meteoròleg i sísmòleg català Eduard Fontseré, publicant algunes notes d'estudi al Servei Meteorològic de Catalunya. Així mateix, junt a l'esmentat J. Carreras, publicà l'any 1900, una memòria de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, titulada "Observaciones meteorológicas efectuadas en Mahón, isla de Menorca".

Maurici Hernández Ponsetí que va consolidar i sistematitzar la meteorologia a Menorca, realitzà observacions del temps de forma continuada, de l'any 1885 al 1928 i tot aquest cúmul d'informació sempre va estar a la disposició de qui ho hagué de menester,

organismes o particulars. La seva farmàcia era una mena d'oficina divulgadora de la predicció i fou una desfollada continuada de gent que anava a demanar pel temps, sobre tot abans de fer-se a la mar. I encara trobava temps per atendre altres activitats: per encàrrec de l'Ajuntament de Maó, posà en marxa el laboratori municipal a l'Hospital Civil del que fou director i inspector químic, a més de fer de professor a l'Institut sempre que es produïen baixes. Entre els anys 1899 i 1907 impartí -sense cap remuneració-, assignatures com Agricultura, Física, Química i Cosmografia. La seva gran inquietud per la cultura va fer que la rebotiga de l'apotecaria esdevingués en una tertúlia amb altres prohoms de la societat menorquina de la qual sortiren un bon grapat de projectes dels que alguns es feren realitat com fou l'Extensió Universitària de Maó que oferia classes de variades assignatures i conferències divulgatives; així mateix també es gestà a la selecta tertúlia la fundació de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, aprovant-se el reglament definitiu l'any 1905. La participació d'Hernández Ponsetí feu que fos nomenat conservador del Museu, càrrec que ostentà fins a la seva mort. L'Ateneu fou el vertader eix vertebrador del progrés i la cultura a Maó i a la resta de l'illa, i a la Revista de Menorca, fundada l'any 1888 pel militar Joan Seguí i que acabà essent l'òrgan informatiu i divulgatiu de l'Ateneu, publicà n'Hernández Ponsetí, la majoria dels seus articles i notes meteorològiques de manera ininterrompuda des de la fundació fins a l'any 1929.

A l'àmbit de les ciències naturals, l'observador meticulós que era, es traduí en col·leccions sistemàtiques d'algues, plantes, mol·luscs i aucells, que va anar recollint i catalogant a les seves continuades sortides al camp, i que formaren part del fons del museu. Sempre procurava documentar aquestes excursions, fotografiant els indrets i algunes d'aquelles fotos il·lustren l'obra *La Geografia i la Història de Menorca* (Lafuente 1907). Pel que fa a l'Ornitologia, reuní un gran nombre d'observacions i espècimens, avui al museu de l'Ateneu, que amb el seu estudi i catalogació, junt a altres col·leccions alienes, donaren pas al seu *Catálogo de las Aves observadas en la Isla de Menorca*, publicat íntegrament al volum V (1910), de la *Revista de Menorca* completat anys més tard, al volum XVI (1921), amb un capítol de Adiciones.

Aquest valuós catàleg, primer "llibre" i guia de camp de l'avifauna de Menorca, el comença l'autor amb un preàmbul datat el gener de 1910, en el que ens explica que es va dedicar a l'estudi de l'Ornitologia gràcies als seus amics J.J. Rodríguez Femenias i P. Mir i Mir, aquest últim donant de bona part de la gran col·lecció d'aucells naturalitzats del museu de l'Ateneu. Una introducció descriu somerament Menorca i ens dona dades meteorològiques de molts d'anys d'observacions, acabant, a mode de bibliografia, parlant-nos dels llibres i tractats consultats per a la consecució del llistat. Després, la desfilada d'espècies d'aus perfectament classificades amb la sistemàtica d'inicis del segle vint, amb la nomenclatura llatina, castellana

i menorquina de l'època, ja convida als ornitòlegs d'avui, a tot un seguit d'anotacions comparatives. Uns apunts de l'estatus, distribució, alimentació, nidificació i altres característiques, acompanyen cada espècie i fan del *Catálogo* un document únic i impagable. Pot ser hi han algunes dades errònies, algunes citacions que s'haurien de confirmar però convé pensar també amb la feina d'un ornitòleg d'aquells temps, amb l'òptica que feia servir o en la bibliografia a la que tenia accés a la primeria del segle vint.

Al llarg de les seves pàgines podrem trobar a més, espècies que són autèntiques rareses, algunes d'elles que no s'han tornat veure al nostre arxipèlag. Entre d'altres, són citades la Calàbria grossa *Gavia immer* i la petita *Gavia stellata*, el Sisó *Otis tetrax*, del que comenta que els pocs exemplars caçats, ho han estat a la tardor, el Rossinyol rus *Luscinia luscinia*, el Corredor *Cursorius cursor*, la Curlera de bec fi *Numenius tenuirostris*, el Gall faver *Porphyrio porphyrio*, del que diu que "és bastant comú a Menorca, sobre tot a l'Albufera", el Pela-roques *Tichodroma muraria* i probablement destacant per damunt els altres, el Tord daurat *Zoothera dauma*, espècie asiàtica de la que es va capturar un exemplar el gener de l'any 1912, aproximadament a les mateixes dates que dos exemplars més, que es varen obtenir a Còrsega, la qual cosa feu que la Societat Espanyola d'Ornitologia, a l'informe de l'any 2004, homologués o donés per bona la citació, 97 anys més tard! L'espècimen naturalitzat es conserva

al museu de l'Ateneu de Maó i només una altra vegada ha estat vist un Tord daurat a l'arxipèlag: fou caçat a Ca's Concos (Mall.), el nou de desembre de 1965, i naturalitzat per Bartomeu Nadal a Felanitx. Són les dues úniques citacions d'aquesta au a tot el territori espanyol.

Hernández Ponsetí procurà relacionar-se amb altres ornitòlegs de la seva època, tenint amb ells nombrosos contactes com va ser el cas de la relació majorment epistolar que mantingué amb el notable ornitòleg Philip W. Munn, resident al Port d'Alcúdia i amb el que intercanvià sovint observacions fetes, arribant així a un mutu benefici pel coneixement de l'avifauna d'ambdues illes. En algunes cartes enviades a l'ornitòleg anglès que hem pogut veure, n'Hernández Ponsetí li envia llistats d'observacions i comentaris que foren aprofitats i agraïts als

nombrosos treballs i notes d'en Munn sobre l'avifauna de les Illes.

Maurici Hernández Ponsetí fou sens dubte un dels valors científics més qualificats de l'illa de Menorca i de l'arxipèlag. Treballador incansable i ordenat, preocupat sempre d'ampliar els seus coneixements i per tenir-los al servei del seu país, fou un membre destacat de l'Ateneu on promogué la col·laboració dels homes de ciència amb la Revista i on mai varen faltar les seves aportacions i iniciatives que s'estengueren fins a l'any 1929. Malauradament cap dels seus hereus -tengué cinc filles i dos fills-, va continuar la labor del seu pare i el seu llegat de col·leccions, escrits i projectes, va ser donat a l'Ateneu per la seva família. Tampoc va tenir continuïtat la farmàcia ni aquell centre popular de predicció del temps. Així mateix, fins i tot anà perdent força el mateix Ateneu -que passà

El *Turdus aureus*, espècie
al parer very rare en nostres
regions no se encontra en
les illes de Mallorca i Menorca.
Coneix
Maurici Hernández Ponsetí
Mahon 13 Efepte 1921

Fragment final de la carta d'Hernández Ponsetí a Philip W. Munn, enviant-li citacions i parlant-li del *Zoothera dauma* ("Turdus aureus"), capturat a Menorca (de l'arxiu d'Abilio Reig Ferrer).

una llarga època esmorteït fins que reviscolà l'any 1958-, degut a la mort d'homes irrepetibles per a la ciència i la cultura, i pel violent final de la II República l'any 1939.

El 19 de gener de 1932 va morir a Maó als 73 anys, aquest precar fill de Menorca que fou Maurici Hernández Ponsetí. La Revista de Menorca, que tant va estimar, al volum XXVII, trobareu unes sentides línies anònimes que volgueren reflectir el buit i l'estimació que deixava al seu voltant, i a mode d'homenatge, s'afegiren unes concises i denses notes biogràfiques que l'historiador Hernández Sanz, Arxiver i Cronista de Menorca i membre de la Junta de l'Ateneu, escrigué per a l'Enciclopèdia Espasa.

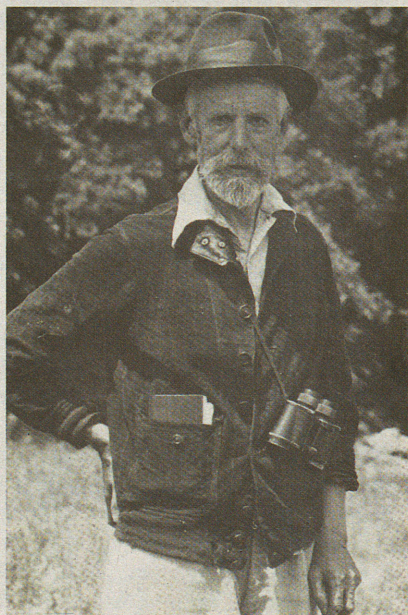
Francis Charles Robert Jourdain (1865 - 1940)

Aquest ornitòleg britànic, va nèixer l'any 1865 a la localitat d'Ashbourne-cum-Mapleton, en Derbyshire, on son pare era vicari. Va cursar els seus estudis al col·legi Magdalen College d'Oxford, on es va graduar el 1887. Es va ordenar capellà el 1890 i quatre anys més tard, fou nomenat vicari de Clifton-by-Ashbourne, exercint durant vint anys, fins que el 1914 es traslladà com a rector a Appleton, Berkshire. Es va retirar l'any 1925.

Francis Jourdain sentí prest la cridada de les ciències naturals entregant-se a l'estudi dels aucells i arribant a ser un experimentat oòleg.

Fou així mateix, un impenitent viatger que trescà profusament les terres europees (Còrsega, Holanda, Xipre...), i les del nord de l'Àfrica; així mateix, viatjà també per la península ibèrica, fent observacions al llarg d'Andalusia en 1907. Jourdain dirigí, a més, la primera expedició d'Oxford a l'Àrtic, illes Spitzberg i Bear, el 1922, la qual cosa, tot plegat, feu que pogués realitzar notables aportacions ornitològiques.

Aquest ornitòleg fou també un autor ben prolífic i s'implicà en moltes obres relacionades amb les aus, incidint sobre tot en els aspectes identificatius de les espècies i dels seus ous, arribant a ser un afamat recol·lector. Ens deixà obres notables, algunes en col·laboració amb els

Francis Ch. R. Jourdain a Còrsega l'any 1937
(de l'Arxiu Abilio Ferrer-Reig)

millors ornitòlegs anglesos, com The Eggs of European Birds (1906-1909), A Hand-List of British Birds en la que participà junt a Hartert, Ticehurst i Witherby (1912), British Birds junt amb F.B. Kirkman (1930) i l'edició en cinc volums de The Handbook of British Birds (1938-1941), junt a Witherby, Ticehurst i Tucker.

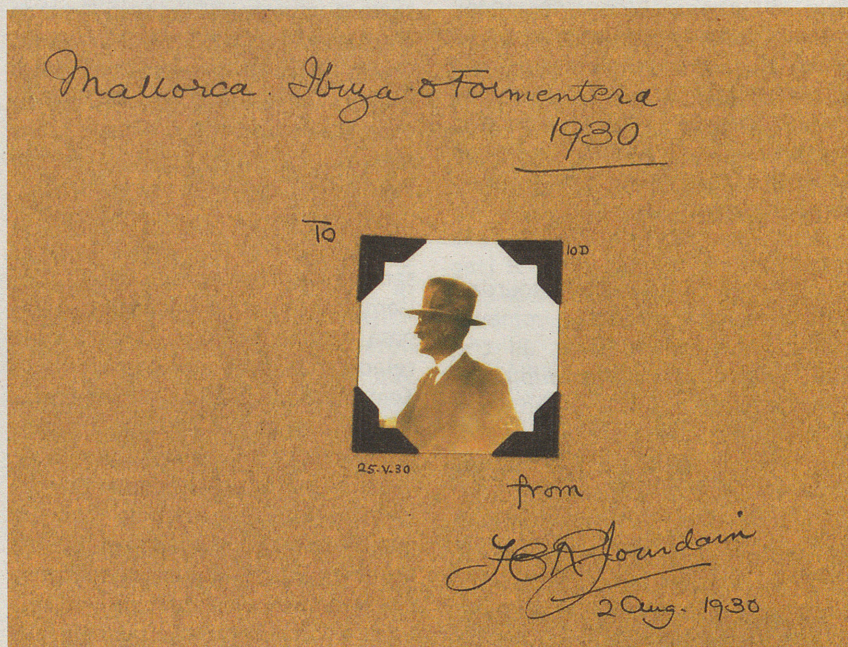
La relació de Francis Jourdain amb el nostre arxipèlag començà l'any 1922, en publicar un treball sobre el *Charadrius dubius*, el Picaplatges petit -Little Ringed Plover in the Balearic Islands-, a la revista Ibis. També estudià a fons els ous d'aus de les Illes a través de diverses col·leccions d'eminents ornitòlegs i oòlegs europeus com foren Ratcliff, Henrici i Polatzek, a més de mostres i treballs d'Adolf von Jordans i de Philip W. Munn. El treball resultant fou publicat en 1927, baix el títol Die Eier der Vögel von Mallorca (Balearen), als números 2 i 3 d'una revista (*), més que res, feta per treballs oològics i de complicadíssim nom pels catalanoparlants. Així mateix, Jourdain visità Formentera, Eivissa i Mallorca, durant els mesos d'abril i maig de 1930, publicant aquell mateix any, Weitere Mitteilungen über die Vogelwelt der Balearen al número 6 de la mateixa revista oològica, a més d'una nota al bolletí del British Ornithologist's Club de 1932, parlant de la "Notícia sobre la pretendida nidificació de *Haliaetus albicilla* en Balears".

L'any passat, a principis, el company Biel Perelló i jo mateix, vàrem saber, a través de na Carme Suárez, tècnica de Cultura de l'Ajuntament

d'Alcúdia, que probablement es conservava un material de quan l'estada d'en Jourdain de 1930. Estirant el fil, vàrem arribar a una associació alcu-dienca, "Amics de n'Agustina", dedicada a la recuperació d'embarcacions antigues, que foren els que trobaren el material quan cercaven fotografies de barques antigues entre la gent d'Alcúdia. Parlàrem amb un representant de l'esmentada associació, l'arquitecte Antoni Domingo que ens posà al corrent de tot, contant-nos la relació que havia amb la família de Toni Ginard "Celià" i Catalina Socias "Celià", veïnats d'Alcúdia, i a més ens facilità còpia de tot l'àlbum de fotos que el propi Jourdain va confeccionar de la seva estada. I encara una sorpresa: en Jourdain i el notable ornitòleg Ph. W. Munn, es conegueren i sortiren un grapat de vegades junts a observar aucells. I encara més però aquest article ja és prou llarg, així que vos ho acabarem de contar el proper número de Es Busqueret, en el que hem de parlar d'en von Jordans i d'en Philip W. Munn.

Jourdain fou reconegut com a una autoritat en el camp de l'ornitologia europea i formà part o presidí importants organitzacions de protecció i estudi d'aucells. A més de capellà i Master d'Arts, fou membre de la Zoological Society, la British Ornithologist's Union i president de la Oxford Ornithological Society. Fundà la British Oological Association, a la que donà la seva notable col·lecció d'ous, associació que, ja mort en Jourdain, fou rebatejada l'any 1946, com a The Jourdain Society en la seva memòria.

(*) Beiträge zur Fortpflanzungsbiologie der Vögel mit Berücksichtigung der Oologie

Portada de l'àlbum de fotos fet d'en Francis Jourdain en el seu viatge a les Illes l'any 1930. (Cortesia de l'associació "Amics de n'Agustina", d'Alcúdia)

Francis Charles Robert Jourdain morí a ca seva de Southbourne, a Bournemouth, el febrer de 1940, als setanta cinc anys, després d'una vida, de ben prest dedicada al aucells.

Pròximament, ens ocuparem somerament, com sempre hem fet, de dues figures senyeres de bon de

veres per la nostra ornitologia, pel coneixement dels nostres aucells. Un, anglès i l'altre alemany, tot dos arribaren a octogenaris. Ja era quasi el nostre temps: l'anglès morí quan el que subscriu aquestes línies ja era nat i l'alemany ens deixà quan acabaven de fundar el GOB. Parlarem doncs, del capità Philip Winchester Munn i el doctor Adolf von Jordans.

Bibliografia consultada

Adiciones al Catálogo de las Aves observadas en la isla de Menorca. Hernández Ponsetí, Mauricio. Revista de Menorca. Mahón, tom XVI (1921).

Àlbum de Meteoròlegs de terres de parla catalana. Mecat. Internet.

Anatomía de una Cultura. Cien años de la Revista de Menorca (1888-1988). Mª Luisa Canut y José L. Amorós. Institut Menorquí d'Estudis, 2000.

Avifauna de Menorca. Treballs del Museu de Zoologia, n° 1. J. Muntaner i J. Congost. Barcelona 1979.

Catálogo de las Aves observadas en la isla de Menorca. Hernández Ponsetí, Mauricio.

Revista de Menorca. Mahón 1911 (Transcripció parcial mecanografiada de J.J. Tato Cumming).

Catálogo de las Aves observadas en la isla de Menorca. Hernández Ponsetí, Mauricio.

Revista de Menorca, Mahón, tom V (1910) i tom VI (1911).

Cronología de la Meteorología Balear. Ministerio de Medio Ambiente. Internet.

J.J. Rodríguez Femenias, un naturalista menorquí del s. XIX. J.M. Camarasa i J.M Vidal. Inst. Menorquí d'Estudis, col. Recerca, 6. Menorca 2003.

Mauricio Hernández Ponsetí, naturalista menorquí. C. Carreras i Verdaguer. Revista Randa (vol. 8, 1979).

Obituari. Anònim. Revista de Menorca, Mahón, tom XXVII (1932)

The Birds of the Balearic Islands. Ph.W. Munn. Novitates Zoologicae 37, 1931.

Enciclopèdia Lliure Wikipedia. Internet.

Obituaries. Francis Ch. R. Jourdain. G. M. Allen. 1940

Guión de la Avifauna Balear. F. Bernis. Ardeola vol. IV. Junio 1958

Zoonomen. Internet.